

**ВІДОБРАЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ КОМУНІКАНТІВ
У МОВЛЕННЄВОМУ ЖАНРІ ТЕЛЕДЕБАТІВ (НА МАТЕРІАЛІ
АМЕРИКАНСЬКИХ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ПЕРЕДВИБОРЧИХ
КАМΠΑНІЙ)**

Американські президентські теледебати розглядаються з позицій критичного дискурс-аналізу. Фокус зосереджено довкола комунікативних ролей учасників теледебатів, що відображають соціальну стратифікацію, та способів і засобів їх реалізації у мовленні комунікантів.

Ключові слова: *критичний дискурс-аналіз, теледебати, комунікативна роль.*

American presidential TV debates are viewed from the standpoint of critical discourse analysis. The attention is focused upon the communicative roles of TV debates participants which reflect social stratification. Ways and means of realization of those roles have been represented in the article.

Key words: *critical discourse analysis, TV debates, communicative role.*

До кола актуальних проблем сучасного мовознавства належить вивчення дискурсів як різновидів соціальної практики, здатності мови впливати на міжособистісні відносини комунікантів, а також регулювати стосунки між окремими представниками різних соціальних верств. Фокус уваги дослідників, які працюють у межах такого дискурсивного напрямку, як критичний дискурс-аналіз, зосереджений на тому, як саме за допомогою комунікативної діяльності створюється та підтримується соціальна нерівність [2; 6; 7; 11]. Уведення поняття “критичний дискурс-аналіз” спрямовано на виявлення прихованих взаємозв’язків між владою, мовою та ідеологією, способів, за допомогою яких соціальна влада здійснює своє панування в суспільстві, а також способів мовного опору [1, с. 56]. У дослідженнях представників цього напрямку лінгвістики особливу увагу приділено вивченню соціальної, гендерної та етнічної нерівності. Предметом дослідження постають негативні образи “чужих” як представників інших рас, етносів або культур. До наукових розвідок такого змісту належать дослідницькі програми, реалізовані під керівництвом Т. ван Дейка в Голландії [6]. Учасники програм вивчали, як суринамці, турки, марокканці та інші “чужі” репрезентовані у засобах масової інформації Нідерландів, голландських підручниках, парламентських дебатах, корпоративному дискурсі тощо. У працях Р. Водак детально представлені антиіммігрантський та антисемітський дискурси Австрії [2].

У цій статті ми маємо на меті представити, як відображається соціальна стратифікація у комунікативних ролях учасників теледебатів. **Матеріалом** слугують транскрипти теледебатів кандидатів на посаду президента Сполучених Штатів Америки.

Виходячи з широкого розуміння політичного дискурсу як комунікації, процесу та результату, яка включає будь-які мовленнєві утворення, суб’єкт, адресат або зміст яких належить до сфери політики [4, с. 23], президентські теледебати безсумнівно слід віднести до мовленнєвих жанрів цього типу дискурсу [4, с. 26]. Одна з конститутивних ознак мовленнєвого жанру теледебатів виявляється в реалізації основної інтенції політичного дискурсу – боротьбі за владу. Боротьба за владу знаходить відображення у конфліктах цілей комунікації учасників теледебатів та актуалізується у конфліктогенних комунікативних ролях. Комунікативна роль – це поведінка людини у спілкуванні, у тій чи іншій комунікативній ситуації, яка складається з певних дій, а також фраз, інтонацій,

жестів, зовнішності, одягу тощо [3, с. 68]. Іншими словами, комунікативна роль формується набором вербальних та невербальних засобів, притаманних комунікантові у певній ситуації спілкування, та його комунікативними діями. Вона може співпадати або не співпадати з соціальною роллю мовця. Реалізація комунікативних ролей відображає тип мовленнєвої взаємодії: кооперативний чи конфліктний. Розглянемо комунікативні ролі учасників теледебатів, що відображають конфронтаційний характер мовленнєвого спілкування та мають конфліктогенний потенціал.

У мовленнєвому жанрі теледебатів конфлікти представлені у трьох площинах:

кандидат 1 ↔ кандидат 2; кандидат 1/2 ↔ модератор;

кандидати ↔ електорат.

Розглянемо конфлікт, який, на наш погляд, існує між кандидатами на посаду президента та електоратом, масовою аудиторією виборців. Сама необхідність боротьби за владу, тобто за голоси виборців, означає наявність протиріч між народом та владою. В англійській мові ця теза вербалізована у лексико-семантичній опозиції *noble:: commoner*. Відомо, що не раніше 1300 року французьке слово *noble* витіснило англійське слово *heitemen* – сучасне “*high men*”, яке означало вершителей політичної влади [9, с. 110-111]. *Noble* походить від латинського слова *gnobile* зі значенням “*knowable*” – “*впізнаваний*” [10, с. 612]. Слова *noble* та *knowable* вимовляються майже однаково, що дає змогу припустити тотожність когнітивних процесів при породженні та сприйнятті цих слів. Так, люди при владі були відомі, впізнавані, а ті, ким вони керували, номінувалися *commoners*. Первісно соціальний розподіл відбувався на три страти. Селяни, які становили більшу частину населення, називалися *villeins* “кріпаки” або *rustics* “мешканці села”. Пізніше правопис слова *villein* змінився – змінилося і значення: *villain* “злодій”, а слово *rustic* почало вживатися на позначення “сільський”. Таким чином, функція соціальної категорії була втрачена. Третю соціальну страту склали коммонери – жителі міста [5]. Однак у семантиці сучасного слова *common* наявний етичний складник, представлений такими значеннями, як “рівноцінний, рівнозначний”. Відповідно, “знать”, вершители політичної влади, на фоні “рівноцінних та нерозпізнаваних” громадян постають як особлива соціальна група.

У мовленнєвому жанрі теледебатів ми виділяємо комунікативну роль ВЕРШИТЕЛЯ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ, притаманну кандидатам на посаду президента, та комунікативну роль КОММОНЕРІВ, яку відводять пересічним громадянам-виборцям, за чий голоси доводиться боротися.

Детальний аналіз транскриптів американських президентських теледебатів дозволив виявити несвідомі установки кандидатів на посаду президента, спрямовані на дистанціювання від масового адресата (електорату), та їх експліцитне вираження у мовленні комунікантів. Найпоширенішими антиноміями є:

- we:: Americans;
- I:: all Americans;
- we:: everybody;
- Senators and Congressmen:: everybody;
- I/ we:: the American worker;
- we:: you/they;
- the system in Washington:: you;
- Wall Street:: Main Street.

Розглянемо приклад:

Shaffer: With the economy on the downturn and retired and older citizens and workers losing their incomes, what's the fastest, most positive solution to bail these people out of the economic ruin?

<...>

McCain: ... And, Alan (ph), thank you for your question. You go to the heart of America's worries tonight. **Americans are angry, they're upset, and they're a little fearful. It's our job to fix the problem.**

Now, I have a plan to fix this problem and it has got to do with energy independence. We've got to stop sending \$700 billion a year to countries that don't want us very – like us very much. We have to keep Americans' taxes low. ... [http://www.debates.org/pages/trans2008b.html].

Цей фрагмент теледебатів ілюструє, як кандидат на посаду президента 2008 року Джон Маккейн виступає у ролі вершителя влади і протиставляє себе, як представника особливої соціальної верстви, американцям, чиї прибутки зменшуються внаслідок економічної кризи. Підтвердженням того, що влада належить окремій групі людей, представником якої є мовець, може бути висловлення про наявність у сенатора конкретного плану, який би вплинув на життя пересічних американців – коммонерів.

У наступному прикладі представлено кілька антиномій: *I: all Americans, we/senators and congressmen:: everybody*. Сенатор Джон Керрі обіцяє зробити медичне обслуговування доступним для всіх американців, надати їм можливість користуватися таким самим пакетом послуг, як і сенатори та конгресмени. Таким чином, сенатор підкреслює соціальну нерівність вершителів влади та пересічних громадян:

KERRY: ... *I have a plan to cover all Americans. We're going to make it affordable and accessible. We're going to let everybody buy into the same health-care plan senators and congressmen give themselves.* ... [http://www.debates.org/index.php?page=october-13-2004-debate-transcript].

Розглянемо приклад, який демонструє дистанціювання представників владної верстви (див. підкреслене) від людей, які не мають політичної влади:

Clark: *Well, Senators, through this economic crisis, most of the people that I know have had a difficult time. And through this bailout package, I was wondering what it is that's going to actually help those people out.*

McCain: *Well, thank you, Oliver, and that's an excellent question, because as you just described it, bailout, when I believe that it's rescue, because – because of the greed and excess in Washington and Wall Street, **Main Street** was paying a very heavy price, and we know that. ... So this rescue package means that we will stabilize markets, we will shore up these institutions. But it's not enough. That's why we're going to have to go out into the housing market and we're going to have to buy up these bad loans and we're going to have to stabilize home values, and that way, **Americans, like Alan**, can realize the American dream and stay in **their home.** ...*

Brokaw: *Sen. Obama?*

Obama: *Well, Oliver, first, let me tell you what's in the rescue package **for you.** Right now, the credit markets are frozen up and what that means, as a practical matter, is that **small businesses and some large businesses** just can't get loans. If **they** can't get a loan, that means that **they** can't make payroll. If **they** can't make payroll, then **they** may end up having to shut **their doors** and lay **people** off. ... And the next president has to make sure that the next Treasury secretary is thinking about how to strengthen you as a home buyer, you as a homeowner, and not simply think about bailing out banks on Wall Street [http://www.debates.org/pages/trans2008b.html].*

У цьому фрагменті теледебатів кандидати на посаду президента висловлюють свою точку зору щодо ефективності урядового пакету заходів, спрямованих на подолання кризи. Своє пояснення Джон Маккейн починає з указування на причину виникнення економічної кризи, а саме жадібність та непомірність “у Вашингтоні та на Уолл Стріт”. Персоніфіковане вживання назви столиці США та метонімічний вираз *Wall Street*, що позначає назву вулиці, на якій розташовані урядові та фінансові установи США, вказує на представників влади, політичну та фінансову еліту. У мовленні Джона Маккейна представники влади протиставлені більшості пересічних громадян, уособлених у метонімії *Main Street*. Пояснюючи суть “пакету рятувальних заходів”, сенатор будує уявну

межу між тими, хто “рятуватиме”, і тими, кого “рятуватимуть”. Рятівниками виступають вершители влади *we*, постраждалими, яких потрібно рятувати, – американці, такі, як Алан (*Americans, like Alan*), представник електорату, автор запитання. Сенатор Барак Обама так само, як і його політичний опонент, розмежовує владні кола та пересічних громадян. До вершителів влади належить він сам (*me*), наступний президент, хто б ним не став, (*the next president*), міністр економіки (*the next Treasury secretary*), банкіри з Уолл Стріт (*banks on Wall Street*). Більшість американців виступають у комунікативній ролі коммонерів, на яких поширена влада вищезгаданої верстви населення. У мовленні кандидата на посаду президента США Барака Обами коммонери позначені особовими займенниками *you* та *they* з узагальнюючим значенням.

Демонстрація владного статусу є тією сутнісною рисою висловлень комунікантів, що об’єднує обох кандидатів на посаду президента у мовленнєвому жанрі теледебатів. Як зазначає Б. Гронбек, “ефективне ведення політики завжди здійснювалося через символічну “прірву”. Політика завжди передбачала розділення правителя та народу; психологічне дистанціювання між ними відчутне в будь-яких суспільних системах, від шамана у первісних спільнотах до президента як представника вищої влади” [8, с. 39].

Таким чином, у таких комунікативних ситуаціях, як теледебати, не лише відображено соціальні процеси та соціальну взаємодію в синхронному та діахронному аспектах, але й представлено, як вони вибудовані. Водночас, теледебати виступають одним із засобів демократизації суспільства, спрямованого на врегулювання протиріччя між вершителями політичної влади та коммонерами (електоратом) за допомогою виборів – агональної ігрової форми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Будаев Э. В. Зарубежная политическая лингвистика: учеб. пособие / Э. В. Будаев, А. П. Чудинов. – 3-е изд., испр. – М.: Флинта: Наука, 2008. – 352 с.
2. Водак Р. Язык. Дискурс. Политика / Р. Водак; [пер. с англ. и нем.]. – Волгоград: Перемена, 1997. – 139 с.
3. Стернин И. А. Введение в речевое воздействие / Иосиф Абрамович Стернин. – Воронеж: Кварта, 2001. – 252 с.
4. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Елена Иосифовна Шейгал. – М.: ИТДГК “Гнозис”, 2004. – 326 с.
5. Anderson R. D. Metaphors of Dictatorship and Democracy: Change in the Russian Political Lexicon and the Transformation of Russian Politics, [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.sscnet.ucla.edu/polisci/faculty/anderson/Metaphor13.htm>.
6. Dijk T. A. van Political Discourse and Racism: Describing Others in Western Parliaments / T. A. van Dijk // The Language and Politics of Exclusion: Others in Discourse. – Thousand Oaks (Cal.): Sage Publications, 1997. – P. 31-64.
7. Fairclough N. Language and Power / N. Fairclough. – London: Longman, 1989. – 259 p.
8. Gronbeck B. E. The Presidency in the Age of Secondary Orality // Beyond the Rhetorical Presidency / B. E. Gronbeck. – College Station: Texas A&M Univ. Press, 1996. – P. 30-49.
9. Hughes G. A History of English Words / Geoffrey Hughes. – Oxford (UK) & Malden (MA): Blackwell, 2000. – 430 p.
10. The Oxford Dictionary of English Etymology / [edited by C.T. Onions; with the assistance of G.W.S. Friedrichsen and R.W. Burchfield]. – Oxford: Clarendon Press, 1966. – 1024 p.
11. Wodak R. Critical Linguistics and Critical Discourse Analysis / R. Wodak // Handbook of Pragmatics. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjanins Publ. Co., 1994. – P. 30-42.